

Міністерство освіти і науки України
Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна

Кафедра соціально-економічної географії і регіоназнавства
імені Костянтина Немця

“ЗАТВЕРДЖУЮ”

Декан факультету
геології, географії, рекреації і туризму
Віліна ПЕРЕСАДЬКО

“ 29 ” серпня 2024 р.

РОБОЧА ПРОГРАМА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

«ГЕОГРАФІЯ ХАРКІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ»

рівень вищої освіти	<u>бакалавр</u>
галузь знань	<u>10 Природничі науки</u>
спеціальність	<u>106. Географія</u>
освітня програма	<u>Економічна, соціальна географія та регіональний розвиток</u>
вид дисципліни	<u>за вибором</u>
факультет	<u>геології, географії, рекреації і туризму</u>

2024 / 2025 навчальний рік

Програму рекомендовано до затвердження Вченою радою факультету геології, географії, рекреації і туризму

«26» серпня 2024 року, протокол № 8

РОЗРОБНИК ПРОГРАМИ:

Євгенія ТЕЛЕБЕНЄВА, к. геогр. н., доцент, доцент кафедри соціально-економічної географії і регіонаознавства імені Костянтина Немця

Програму схвалено на засіданні кафедри соціально-економічної географії і регіонаознавства імені Костянтина Немця

Протокол № 9 від «26» серпня 2024 р.

Завідувач кафедри

Людмила НЕМЕЦЬ

(підпис)

Програму погоджено з гарантом освітньо-професійної програми «Економічна, соціальна географія та регіональний розвиток»

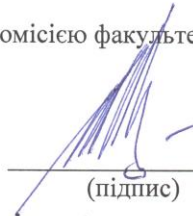
Гарант освітньо-професійної програми Катерина КРАВЧЕНКО

(підпис)

Програму погоджено науково-методичною комісією факультету геології, географії, рекреації і туризму

Протокол № 7 від «26» серпня 2024 р.

Голова науково-методичної комісії

Олександр ЖЕМЕРОВ

(підпис)

ВСТУП

Програма навчальної дисципліни «Географія Харківської області» складена відповідно до освітньо-професійної програми підготовки бакалавра, за спеціальністю 106. Географія, освітньою програмою «Економічна, соціальна географія та регіональний розвиток».

1. Опис навчальної дисципліни

1.1. Метою викладання навчальної дисципліни є формування у студентів знань про основи вивчення регіонального розвитку і регіональних суспільно-географічних досліджень, поновити і розширити знання про суспільно-географічне положення своєї області, істори-ко-географічні аспекти заселення та освоєння, природно-ресурсний потенціал території, геодемографічну ситуацію, особливості розвитку і функціонування її господарства; важливим моментом у викладанні курсу є формування практичних навичок дослідження та аналізу регіонального соціально-економічного розвитку, визначення його перспектив та основ планування.

1.2. Основними завданнями вивчення дисципліни є:

- вивчення географічне положення області як передумови суспільного розвитку;
- виявлення історико-географічні особливостей заселення і розвитку території Харківщини;
- аналіз природно-ресурсного потенціалу Харківської області;
- дослідження геодемографічних особливостей області;
- вивчення виробничої і невиробничої сфер господарства Харківщини;
- дослідження зовнішньоекономічних зв'язків;
- інноваційно-інвестиційної діяльності області;
- визначення основних складових рекреаційного потенціалу;
- визначення екологічних проблем та вивчення природно-заповідного фонду області, вивчення основ регіонального розвитку, розуміння основ сталого розвитку регіону, застосування набутих знань на практиці, побудова дерева цілей та моделі регіонального розвитку Харківської області.

1.3. Кількість кредитів – 3.

1.4. Загальна кількість годин – 90.

1.5. Характеристика навчальної дисципліни	
За вибором	
<i>денна форма навчання</i>	<i>заочна форма навчання</i>
<i>Рік підготовки:</i>	
<u>4-й</u>	<u>4-й</u>

<i>Семестр</i>	
<u>8-й</u>	<u>7-й, 8-й</u>
<i>Лекції</i>	
<u>20 год.</u>	<u>8 год.</u>
<i>Практичні</i>	
<u>30 год.</u>	<u>4 год.</u>
<i>Самостійна робота</i>	
<u>40 год.</u>	<u>78 год.</u>

1.6. Згідно з вимогами освітньо-професійної (освітньо-наукової) програми студенти повинні досягти таких результатів навчання:

- *формування загальних та фахових компетентностей*: здатність розуміти та пояснювати особливості природних компонентів і об'єктів у сферах географічної оболонки, взаємозв'язки в ландшафтах; здатність пояснювати закономірності територіальної організації суспільного виробництва, просторових процесів і форм організації життя людей у світі, регіонах, країнах; здатність встановлювати роль і місце України у сучасному світі в контексті географічних чинників її розвитку, аналізувати й пояснювати особливості геопросторової організації природи, населення і господарства України, її окремих адміністративних одиниць; здатність реалізовувати краєзнавчий підхід на уроках географії, у позакласній і позашкільній роботі з учнівською молоддю; здатність застосовувати уміння роботи зі статистичними даними, збору, узагальнення та обробки статистичної інформації, що відображає стан природних і суспільних територіальних систем; здатність проводити географічний аналіз природних та суспільних об'єктів і процесів у різних просторово-часових масштабах.

- *забезпечення досягнення наступних програмних результатів навчання*: пояснює просторову диференціацію географічної оболонки і географічного середовища на глобальному, регіональному та локальному територіальних рівнях; описує основні механізми функціонування природних і суспільних територіальних комплексів, окремих їхніх компонентів, класифікує зв'язки й залежності між компонентами, знає причини, перебіг і наслідки процесів, що відбуваються в них; пояснює зміни, які відбуваються в географічному середовищі під впливом природних і антропогенних чинників, формулює наслідки й детермінанти в контексті концепції сталого розвитку людства; характеризує і оцінює природні умови і ресурси, населення та господарство України, її роль і місце в сучасних суспільно-географічних процесах у світі; знає і розуміє географічні особливості свого адміністративного регіону.

Студенти мають вміти:

- користуватися історико-географічними картами Харківської області і України для характеристики основних теоретичних питань теми;
- користуватися картами Харківської області з метою характеристики її природних умов і ресурсів; аналізувати природні явища та процеси на території області; вести фенологічні дослідження;
- користуватися фізико-географічними та економіко-географічними картами для характеристики особливостей народно господарчого комплексу Харківської області;
- аналізувати статистичний матеріал;
- читати та будувати діаграми та картосхеми; креслити схеми зовнішньоекономічних зв'язків; транспортних потоків товарів та сировини. Аналізувати основні етапи переходу України і Харківської області на модель сталого розвитку; складати фрагменти соціально-економічного прогнозу розвитку окремих галузей народного господарства;
- пояснювати шляхи реалізації програми переходу області на модель сталого розвитку;
- за допомогою картосхем, довідників, статистичних даних аналізувати екологічний стан довкілля і окремих його компонентів;
- складати фрагменти екологічних картосхем, пояснювати їх; на основі картографічного матеріалу робити висновки про вплив забруднення природного середовища на стан здоров'я населення;
- складати опитувальники для соціо-економіко-географічних досліджень.

2. Тематичний план навчальної дисципліни

Розділ 1. Природно-ресурсний потенціал та населення області

Тема 1. Географічне положення області як передумова суспільного розвитку. Територія Харківщини. Місце в національній економічній системі. Адміністративно-територіальний устрій. Суспільно-географічне положення Харківської області.

Тема 2. Історико-географічні аспекти заселення і розвитку території Харківщини. Господарське освоєння Слобідської України. Розвиток продуктивних сил Харківської області в XIX-XX ст. Розвиток регіону за Радянську добу. Сучасні тенденції суспільного життя Харківщини за роки незалежності та новітні тенденції на зламі століть.

Тема 3. Природно-ресурсний потенціал Харківської області. Окремі складові та значення у розвитку господарства. Основні потіння та класифікація

ПРП. Структура ПРП області. Характеристика та оцінка природних умов та ресурсів області: мінеральні, земельні, водні, агрокліматичні, рекреаційні, флористичні та фауністичні.

Тема 4. Геодемографічні особливості області. Динаміка чисельності населення області за роки незалежності. Природний рух як основа демографічного відтворення області, сучасні тенденції основних демографічних процесів. Міграційний рух населення як відображення економічного розвитку регіону. Структура і склад населення області, демографічний капітал, трудовий потенціал. Особливості розселення населення Харківщини.

Розділ 2. Господарство області та особливості природокористування

Тема 5. Господарство області. Особливості та етапи формування і розвитку господарства області. Аналіз галузевої, функціональної, територіальної структури господарства області. Промисловість області: динаміка, розміщення, особливості. Галузевий аналіз: паливна промисловість, електроенергетика, металургія, машинобудування, хімічний і лісовиробничий комплекс. Виробнича структура та спеціалізація агропромислового комплексу, галузі рослинництва та тваринництва, спеціалізація та концентрація виробництва с/г продукції, харчова промисловість. Територіальна організація господарства області. Проблеми та перспективи. Передумови формування транспортної системи регіону. Галузева, функціональна, територіальна структура транспортної системи регіону. Залізничний транспорт. Автомобільний транспорт. Авіаційний транспорт. Трубопровідний транспорт. Міський транспорт. Проблеми та перспективи розвитку транспортної системи Харківщини

Тема 6. Соціальна сфера та рекреаційний потенціал, екологічні проблеми й природно-заповідний фонд області. Соціальна сфера: склад, територіальна структура, проблеми і перспективи розвитку туристсько-рекреаційна діяльність, екологічні проблеми, природно-заповідний фонд області. Соціальний комплекс, територіальна та галузева структура: освітній, науковий, медичний комплекси; інфраструктура.

Тема 7. Зовнішньоекономічні зв'язки, інноваційно-інвестиційна діяльність. Динаміка обсягів та структура зовнішньоекономічних зв'язків Харківщини. Країни-партнери. Особливості інноваційної та інвестиційної діяльності.

Тема 8. Регіональний розвиток: теоретичні основи. Стратегія сталого розвитку Харківської області. Природні передумови. Соціальні передумови. Економічні передумови. Законодавчі передумови. Основи сталого розвитку. Стратегія СР до 2025. Тенденцій реалізації та проблеми реалізації стратегії сталого розвитку регіону. Поняття, сутність та складові регіонального розвитку. Дерево цілей регіонального розвитку. Стратегічна мета та тактичні цілі. Побудова дерева цілей Харківського регіону із урахуванням різних аспектів стратегічної мети.

3. Структура навчальної дисципліни

Назви модулів і тем	Кількість годин							
	Денне відділення				Заочне відділення			
	Усього	у тому числі			Усього	у тому числі		
		л	п	ср		о	л	п
1	2	3	4	5	6	7	8	9
<i>Розділ 1. Природно-ресурсний потенціал та населення області</i>								
<i>Тема 1.</i> Географічне положення області як передумова суспільного розвитку.	9	2	2	5	9,5	1	0,5	8
<i>Тема 2.</i> Історико-географічні аспекти заселення і розвитку території Харківщини.	11	2	4	5	11,5	1	0,5	10
<i>Тема 3.</i> Природно-ресурсний потенціал Харківської області.	11	2	4	5	11,5	1	0,5	10
<i>Тема 4.</i> Геодемографічні особливості області.	13	4	4	5	11,5	1	0,5	10
<i>Разом за розділом 1</i>	<i>44</i>	<i>10</i>	<i>14</i>	<i>20</i>	<i>44</i>	<i>4</i>	<i>2</i>	<i>38</i>
<i>Розділ 2. Господарство області та особливості природокористування</i>								
<i>Тема 5.</i> Господарство області	11	2	4	5	11,5	1	0,5	10
<i>Тема 6.</i> Соціальна сфера та рекреаційний потенціал, екологічні проблеми й природно-заповідний фонд області.	11	2	4	5	11,5	1	0,5	10
<i>Тема 7.</i> Зовнішньоекономічні зв'язки, інноваційно-інвестиційна діяльність.	13	4	4	5	11,5	1	0,5	10
<i>Тема 8.</i> Регіональний розвиток: теоретичні основи. Стратегія сталого розвитку Харківської області.	11	2	4	5	11,5	1	0,5	10
<i>Разом за розділом 2</i>	<i>46</i>	<i>10</i>	<i>16</i>	<i>20</i>	<i>46</i>	<i>4</i>	<i>2</i>	<i>40</i>
Усього годин	90	20	30	40	90	8	4	78

4. Теми практичних занять

№ з/п	Назва теми	Кількість годин ДФН	Кількість годин ЗФН
1.	Географічне положення Харківської області.	2	0,5
2.	Історичні особливості заселення та розвитку Харківської області.	4	0,5
3.	Природні умови та ресурси області, місце в ПРП України.	4	0,5
4.	Населення області: динаміка, відтворення, склад, розселення.	4	0,5
5.	Господарство області: ретроспективний та структурний аналіз. Провідні галузі промисловості та АПК Харківського регіону	4	0,5
6.	Соціальна сфера, рекреаційний потенціал, ПЗФ, екологічні проблеми.	4	0,5
7.	Зовнішньоекономічні зв'язки області: Харківщина на міжнародній арені.	4	0,5
8.	Основи регіонального розвитку на прикладі Харківської області.	4	0,5
Разом		30	4

5. Завдання для самостійної роботи

№п	Назва теми	Кількість годин ДФН	Кількість годин ЗФН
1	Опрацювання літературних джерел за темою: «Топоніми Харківської області», підготовка до практичної роботи: - територія Харківщини; - адміністративно-територіальний устрій.	5	8
2	Опрацювання літературних джерел за темою: «Народні звичаї та обряди Слобожанщини. Визначні люди з Харківщини», підготовка до практичної роботи: - історичні, культурні, особливості та звичаї Слобожанщини.	5	10
3	Опрацювання літературних джерел за темою: «Населення Харківської області», підготовка до практичної роботи: - кількість населення та його динаміка, демографічна ситуація, міграції, статево-вікова, етнолінгвістична, релігійна структура населення,	5	10

4	<p>Опрацювання літературних джерел за темою: «Агропромисловий комплекс Харківської області. Суспільно-географічна характеристика транспортного комплексу Харківської області», підготовка до практичної роботи:</p> <ul style="list-style-type: none"> - особливості та етапи формування і розвитку господарства області; - аналіз галузевої, функціональної, територіальної структури господарства області. 	5	10
5	<p>Опрацювання літературних джерел за темою: «Зовнішні зв'язки Харківської області», підготовка до практичної роботи:</p> <ul style="list-style-type: none"> - економічні, політичні, науково-технічні зовнішні зв'язки Харківської області. 	5	10
6	<p>Опрацювання літературних джерел за темою: Суспільно-географічна характеристика системи освіти і науки Харківської області. Суспільно-географічна характеристика комплексу культури Харківської області. Суспільно-географічна характеристика системи охорони здоров'я Харківської області, підготовка до практичної роботи:</p> <ul style="list-style-type: none"> - соціальний комплекс, територіальна та галузева структура: освітній, науковий, медичний комплекси; інфраструктура. 	5	10
7	<p>Опрацювання літературних джерел за темою: «Рекреаційні ресурси Харківської області», підготовка до практичної роботи:</p> <ul style="list-style-type: none"> - характеристика рекреаційних ресурсів Харківської області; - особливості використання рекреаційних ресурсів Харківської області; - розвиток туризму та рекреації в Харківській області. 	5	10
8	<p>Опрацювання літературних джерел за темою: «Регіональний розвиток. Стратегія сталого розвитку Харківської області» підготовка до практичної роботи:</p> <ul style="list-style-type: none"> - основи сталого розвитку. Стратегія СР до 2025; - тенденцій реалізації та проблеми реалізації стратегії сталого розвитку регіону.; - поняття, сутність та складові регіонального розвитку. 	5	10

Разом	40	78
--------------	-----------	-----------

Примітка: При виконанні завдань необхідно використовувати рекомендовану основну і допоміжну літературу та інформаційні ресурси в Інтернеті, наведені у робочій програмі навчальної дисципліни

7. Методи навчання

- пояснювально-ілюстративні,
- репродуктивні,
- проблемного викладу,
- частково-пошукові,
- дослідницькі методи.

8. Методи контролю

- усне опитування (індивідуальне, комбіноване, фронтальне);
- обговорення та дискусія,
- перевірка практичних робіт;
- поточний та підсумковий письмовий контроль.

9. Критерії оцінювання навчальних досягнень студентів

Поточне тестування та самостійна робота									ПК	Σ	
Розділ 1				Розділ 2				Σ			
ПЗ1	ПЗ2	ПЗ3	ПЗ4	ПЗ5	ПЗ6	ПЗ7	ПЗ8		КР		
5	5	5	5	5	5	5	5	20	60	40	100

Для допуску до складання підсумкового контролю (екзамену) здобувач вищої освіти повинен набрати не менше 20 балів з навчальної дисципліни під час поточного контролю, самостійної роботи.

ПЗ 1, ПЗ 2, ... – практичне заняття

Практичне заняття 1-8 – 5 балів:

- виконання практичної роботи – 3 бали;
- захист роботи, відповіді на запитання, участь у дискусії – 2 бали.

Максимальну кількість балів (5 балів) здобувач отримує за умови, якщо завдання виконані повністю та правильно на основі глибоких знань теорії та застосування методики дослідження, продемонстровано творчий підхід до розкриття питання, зауваження до виконаних завдань відсутні. Високі бали (4-3 балів) здобувач отримує за умови, якщо завдання виконані вчасно та повністю, містить несуттєві недоліки, знання достатні. Якщо завдання виконано частково, висновки не аргументовані, у роботі зустрічаються суттєві помилки, знання поверхові або фрагментарні здобувач може отримати бали у діапазоні (2-1 бал). Якщо робота не здана оцінюється у 0 балів.

Контрольна робота, передбачена навчальним планом – 20 балів:

- питання, що передбачають розгорнуті відповіді – 4 *5 бали.

Підсумкова (залікова) робота – 40 балів:

- питання, що передбачають розгорнуті відповіді – 4 *10 балів.

Максимальну кількість балів (5 та 10 балів відповідно для поточної та підсумкової контрольної роботи) здобувач отримує за умови, якщо питання розкрито повністю та правильно на основі глибоких знань теорії та практики, продемонстровано творчий підхід та висловлені аргументовані власні думки. Високі бали (3-4 та 5-9 балів відповідно для поточної та

підсумкової контрольної роботи) здобувач отримує за умови, якщо питання розкрито повністю, але містить несуттєві недоліки, продемонстровані достатні знання. Якщо питання розкрито частково, думки не аргументовані, у роботі зустрічаються суттєві помилки, знання поверхові або фрагментарні здобувач може отримати 1-2 та 1-4 балів відповідно для поточної та підсумкової контрольної роботи). Якщо відповідь відсутня – 0 балів.

Шкала оцінювання

Сума балів за всі види навчальної діяльності протягом семестру	Оцінка за національною шкалою
	для чотирирівневої шкали оцінювання
90-100	відмінно
70-89	добре
50-69	задовільно
1-49	незадовільно

10. Рекомендована література

Основна література

1. Атлас. Харківська область: Моя мала Батьківщина / Ред. Т. В. Погурельська. – К.: ТОВ «Мапа», 2000. – 20 с.
2. Атлас: фізична географії України 8 клас [Карта] / [гол. ред. Н. О. Крижова]. – К.: ДВНП «Картографія», 2010. – 48 с.
3. Екологічна ситуація в Харківській області (по матеріалам національної доповіді про стан навколишнього природного середовища в Харківській області в 1999 р.). - Х., 2000.
4. Екологія Харківщини: стан, проблеми, перспективи / Тези доповідей науково-практичної конференції. - Х., 2000.
5. Клімов О. В. Природно-заповідний фонд Харківської області : довідник / О. В. Клімов, О. Г. Вовк, О. В. Філатова [та ін.]. – Харків : Райдер, 2005. – 304 с.
6. Садкіна В. І. Географія рідного краю. Харківська область. 5 клас: Навчальний посібник. -Х., 1999.
7. Фізична географія Харківської області: Навч. посібник / За ред. О.О. Жемерова. - Х., 1993.
8. Харківська область: Природа населення господарство. – 2-е вид. перероб. та доп./ А. П. Голюков, О. Л. Сидоренко та ін. / Під ред. А. П. Голюкова, О. Л. Сидоренка. – Харків: «Бізнес Інформ», 1997 – 288 с. – (Серія: Регіони України).
9. Шаблій О. І. Основи загальної суспільної географії. Підручник. / О. І. Шаблій. – Л.: ЛНУ ім. Івана Франка, 2003. – 444 с.
10. Шульженко Л. С. Географія Слобідського краю: Регіональний підручн. для 5 кл. загальноосвітньої школи / За ред. чл.-кор. АПН України О. Л. Сидоренка. - Х.: Ранок, 1999.

Допоміжна література

1. Голіков А. П., Олійник Я. Б., Степаненко А. В. Вступ до економічної і соціальної географії: Підручник. – К.: Либідь, 1997 – 306 с.
2. Іщук С. І. Розміщення продуктивних сил і регіональна економіка: Навчальний посібник / Іщук С. І. – К.: Видавець Паливода А. В., 2006 – 283 с.
3. Природо-заповідний фонд України : Перелік об'єктів природно-заповідного фонду України по областях [Електронний ресурс] / А. В. Грачев. – Режим доступу: <http://pzf.land.kiev.ua/pzf-obl-18.html>.
4. Розміщення продуктивних сил: Навчальний посібник / За ред. В. В. Ковалевського О. Л. Михайлюк, В. Ф. Семенова. – К.: Либідь, 1996. – с. 369-386.
5. Розміщення продуктивних сил: Підручник / За ред. Є. П. Качана. – К.: Вища школа, 1998. – с. 191-208.
6. Топчієв О. Г. Суспільно-географічні дослідження: методологія, методи, методики: Навчальний посібник. – Одеса: Астропринт, 2005. – 632 с.

11. Посилання на інформаційні ресурси в Інтернеті

1. Офіційний сайт Головного управління статистики в Харківській області [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://kh.uprstat.ua>
2. Офіційний сайт Державної служби статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>
3. Офіційний сайт Харківської обласної державної адміністрації [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.kharkivoda.gov.ua/>
4. Харківська міська адміністрація. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.city.kharkov.ua/ru/document>